

KS. MARIAN SALAMON
WSD Elk

SPOŁECZNE UWARUNKOWANIA POWOŁAŃ KAPŁAŃSKICH I ZAKONNYCH

Wstęp: stan badań

Powołanie, które z teologicznego punktu widzenia jest w swojej istocie osobistą łaską pochodzącą od Boga i przekazaną za pośrednictwem Kościoła, realizuje się w konkretnej rzeczywistości historyczno-społecznej i zależy od sposobu, w jaki społeczeństwo ułatwia lub odwrotnie – paraliżuje moralnie lub materialnie dostęp do kapłaństwa. W związku z tym można mówić o uwarunkowaniach społecznych powołania czyli o aspekcie socjologicznym powołań duchownych.

Owszem – uważa się, że bezwzględna generalizacja wpływu czynników zewnętrznych na liczbę zrealizowanych powołań nie jest w pełni uzasadniona, gdyż powołanie jest procesem względnie niezależnym od pośrednictwa ludzkiego. Z drugiej jednak strony pośrednictwo tzw. dzieł ludzkich okazuje się na ogół ważnym czynnikiem w genezie społecznej powołania. Wiadomo bowiem, że powołanie duchowne kształtuje się w zewnętrznych warunkach religijnych, uchwytnych przy pomocy metod i technik właściwych dla socjologów.

Problematyka powołań kapłańskich i zakonnych należy do głównych zagadnień socjologii religii. Obecnie ma ona już własną odległą i bogatą tradycję, ujawniła się w licznych opracowaniach (ponad 1000 różnych publikacji w języku polskim), doczekała się też wielu podsumowań na międzynarodowych kongresach (m.in. Rzym 1981 i 1997 r.), kongresach krajowych (np. Częstochowa 1986, 1993 i 2000 r.) oraz na konferencjach socjologii religii.

Należy zauważyć żywe zainteresowanie problematyką powołań kapłańskich a też zakonnych we Francji. Odczuwalne tam braki personalne księży przez długie dziesięciolecia wprost zmuszają obecnie do szukania pełniejszego zaangażowania nie tylko w duszpasterstwo na rzecz powołań, ale też mobilizują do dynamicznego działania w prowadzonych badaniach

naukowych nad występującą tam sytuacją: odkrywa się nie tylko przyczyny tego stanu rzeczy, ale i poszukuje się metod i form odrodzenia i zaangażowania w duszpasterstwo powołańskie tak w środowisku parafialnym, jak i poprzez powstające ciągle nowe grupy ożywienia religijnego zwłaszcza wśród młodych oraz przez działalność ośrodków akademickich (wykłady uniwersyteckie, seminaria naukowe, publikacje książkowe i liczne periodyki poświęcone problematyce powołań – zwłaszcza kapłańskich). Można wspomnieć, iż w bibliotece uniwersyteckiej Instytutu Katolickiego w Paryżu znajduje się ponad 30 szczególnie wartościowych opracowań książkowych poświęconych tej problematyce.

W Polsce również prowadzono badania z zakresu socjologii powołań kapłańskich i zakonnych. Naukowcy polscy wykorzystali tu doświadczenia badawcze socjologów z Zachodu. Badania te zainicjował w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim ks. prof. Józef Majka na początku lat sześćdziesiątych, następnie w latach siedemdziesiątych kontynuował je ks. prof. Władysław Piwowarski oraz ks. prof. Janusz Mariański. W latach osiemdziesiątych badań nad powołaniami tu nie prowadzono. Natomiast w latach dziewięćdziesiątych podjęto je ponownie w KUL pod kierunkiem ks. bpa prof. Kazimierza Ryczana, uwzględniając zwłaszcza te diecezje, których nie wzięto pod uwagę w okresie wcześniejszym. Badania te służą głównie jako materiał empiryczny do powstających rozpraw dyplomowych.

Do dynamicznych ośrodków naukowych zajmujących się problematyką powołańską należy również dotychczasowa Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie – od niedawna przekształcona w Uniwersytet Kard. Stefana Wyszyńskiego. Uczelnia ta cieszy się bogatym zasobem publikacji naukowych powstałych w Zakładzie Socjologii Religii Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego (SAC). Należy tu odnotować nazwisko ks. prof. Witolda Zdaniewicza. Wydawane drukiem pozycje naukowe oparte są na wnikliwych badaniach empirycznych.

Prowadzone są także prace badawcze nad dynamiką powołań kapłańskich i zakonnych w Uniwersytecie Warszawskim – przy Krakowskim Przedmieściu (pod kierunkiem prof. Edwarda Ciupaka), a też w Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu (dr hab. Józef Baniak).

Powstałe dotychczas opracowania w różnych ośrodkach akademickich pozwalają na stwierdzenie faktu występowania społecznych uwarunkowań powołań kapłańskich i zakonnych. Powołanie duchowne bowiem ma swój wymiar socjologiczny, w świetle którego jest ujmowane jako etap końcowy długofalowego procesu oddziaływania środowiska, w którym żyje i rozwija się młody człowiek; nie bez znaczenia są tu jednak i dyspozycje personalne jednostki ludzkiej (przyszłego kandydata do kapłaństwa lub życia zakonnego). Dlatego też w prowadzonych badaniach nad uwarunkowaniami powołań i ich dynamiką bierze się pod uwagę

ewentualny wpływ czynników historyczno-politycznych, społeczno-ekonomicznych, kulturowych, religijno-duszpasterskich oraz rodzinnych.

W prezentowaniu religijnych i duszpasterskich uwarunkowań powołań duchownych socjologowie uwzględniają: organizację duszpasterstwa w diecezji (stan liczebny duchowieństwa, gęstość sieci parafialnej i wielkość parafii), dalej – stan religijności środowiska parafialnego (wskaźnik uczestnictwa we Mszy św. niedzielnej, liczba wiernych przypadająca na jednego duszpasterza, trwałość związków małżeńskich), a też badają czas i okoliczności rozpoznania powołania oraz motywy wyboru drogi powołania kapłańskiego lub zakonnego. Nie bez znaczenia jest fakt, jak się okazuje: ujemny, występowania w danym środowisku mniejszości wyznaniowych i nasilenie działalności sekt. Obserwacje duszpasterzy i badania socjologiczne wykazują, że spośród wstępujących do seminariów duchownych i zakonów wielu młodych ludzi było żywo zaangażowanych w działających religijnych grupach nieformalnych w parafiach.

Z kolei przy wnikaniu w rodzinne uwarunkowania powołań duchownych bada się atmosferę religijną rodzin, ich sytuację społeczną uwzględniając pozycję zawodową rodziców oraz występujące tradycje powołaniowe w rodzinie.

W badaniach stanu i dynamiki powołań kapłańskich i zakonnych zwraca się uwagę na występujący na danym terenie wzrost liczby powołań (ewentualny ich brak lub spadek) i podaje się wskaźniki powołań na 1000 mieszkańców.

Rozpoznając oddziaływanie czynników kulturowych uwzględnia się stan szkolnictwa występujący na danym terenie. Sytuacja życiowa i wybór drogi życia zależy bowiem od poziomu oświaty. Gęsta sieć szkół ogólnokształcących i technicznych szkół średnich w danym środowisku jest czynnikiem sprzyjającym do osiągnięcia świadectwa dojrzałości i dalszego kształcenia się.

W literaturze socjologicznej dotyczącej dynamiki powołań kapłańskich dostrzega się tendencje wzrostu powołań kapłańskich i zakonnych występujące w okresie pontyfikatu Jana Pawła II – zwłaszcza w jego pierwszym dziesięcioleciu.

Zgromadzone wyniki badań pozwalają na wyłowienie krajów cieszących się znaczącym wzrostem powołań duchownych. Największą liczbę seminarzystów posiadają: Indie (ok.10.000), Polska (6.954), Filipiny (6.941), Meksyk (6.841), Brazylia (6.805), Włochy (6.299). Najniższe wskaźniki odnotowano w następujących krajach: Korea Połudn. (1.812 alumnów), Francja (1.628), Wietnam (1.412) – Dane prezentują stan z 1 stycznia 1999 roku. Są to zestawienia tylko w liczbach bezwzględnych, stąd nie ukazują problematyki całościowo. Przedstawiają jednak pewien wymiar tej rzeczywistości.

1. Czynniki historyczno-polityczne a powołania kapłańskie i zakonne

Po II wojnie światowej w Polsce zmieniły się nie tylko granice geograficzne, ale przede wszystkim dotychczasowe oblicze polityczne. Laicki system oświaty, trwający przez cały okres PRL, rzucał ujemne światło na aksjologiczny i religijny wymiar kapłaństwa i życia zakonnego, co odsuwało niekiedy młodzież od wybrania drogi powołania duchownego. Z narzuconą jednak ideologią materialistyczno-ateistyczną Polacy, zwłaszcza katolicy, nigdy nie pogodzili się. Swoje przekonania społeczno-religijne ujawniono wyraźnie po wyborze Kard. Karola Wojtyły na papieża w 1978 r. Drugim momentem znaczącym było odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1989 r.. Kapłan wyświęcony w 1960 r. pisze, że ankieta „szczegółowo opracowana daje odpowiedź na sytuację powołania kapłańskiego, które ukształtowało się w latach PRL-u, o wiele trudniejszych niż w ostatnim dwudziestolecium”. [Ankieta nr 239]. Do wydarzeń historycznych o znaczeniu religijnym mającym znaczenie też dla rozwoju powołań duchownych należy fakt reorganizacji struktur kościelnych w Polsce dokonany w 1992 roku.

2. Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne powołań duchownych

Na życie Kościoła i religijność jego wyznawców oddziałują też czynniki społeczno-ekonomiczne. Nie są one obojętne wobec kwestii powołań duchownych. Wydaje się tu stosowne postawienie problemu: czy i na ile praca zawodowa rodziców zapewniała możliwość realizowania przez dziecko powołania kapłańskiego czy zakonnego oraz w jakim środowisku wzrastali duchowni w latach swojej młodości? Badania wykazują, że niektóre z tych czynników społeczno-ekonomicznych miały wpływ na liczebność powołań. W tym temacie socjologowie religii pytają więc, z jakich kategorii społecznych i zawodowych wywodzą się powołania kapłańskie i zakonne. Niegdyś większość powołań rekrutowała się ze środowiska rolniczo-wiejskiego, drugą co do wielkości grupą byli ci, którzy podawali pochodzenie robotniczo-miejskie, a trzecią – inteligenckie. Ostatnio w wyniku przemian społeczno-ekonomicznych i procesów urbanizacyjnych kolejność ta uległa przesunięciu. Wzrosła liczba powołań z miast i zawodów pozarolniczych, w tym robotniczych, inteligenckich i rzemieślniczych. Uwzględnia się przy tym zróżnicowanie wskaźników w poszczególnych diecezjach i zakonach.

3. Czynniki kulturowe a stan powołań

W opublikowanych materiałach dostrzega się zależność statystyczną pomiędzy systemem oświaty i szkolnictwa a dynamiką wzrostu ilościowego i realizacji powołań kapłańskich i zakonnych. Socjologowie religii badający tę problematykę zawsze utrzymywali, że system szkolnictwa w Polsce należał do czynników, które odegrały wiodącą rolę w procesie budzenia i realizacji powołań – zwłaszcza kapłańskich. Dostęp do szkoły średniej ułatwiał osiągnięcie tego celu. Z drugiej jednak strony możliwość zdobycia innych atrakcyjnych zawodów mogła odciągać maturzystów od wybrania studiów teologicznych. Obecnie powołanie kapłańskie realizują częściej absolwenci szkół średnich profilowo różnych (techników i liceów zawodowych), niż absolwenci liceów ogólnokształcących. Zjawisko to tak odmienne w stosunku do trzydziestolecia powojennego będzie utrzymywało się w związku z obecnymi przemianami społeczno-ekonomicznymi nasilającymi się obecnie w Polsce.

4. Uwarunkowania religijno-duszpasterskie powołań

Autorzy wszystkich badań poświęconych genezie i realizacji powołań duchownych stwierdzają wysoką zależność statystyczną pomiędzy wskaźnikami powołań kapłańskich i zakonnych a czynnikami religijno-kościelnymi i tradycjami duszpasterskimi. Czynniki te to różne formy wpływu i oddziaływania struktur kościelnych na życie religijne i świeckie jednostek i grup społecznych. Zorganizowana praca duszpasterska duchownych ma tu na celu aktywną pomoc świadczoną ludziom powołanym w ich dojściu do kapłaństwa lub w osiągnięciu doskonałości zakonnej. Do czynników religijno-duszpasterskich należą: administracja kościelna różnego szczebla zarządzania i terytorialna organizacja pracy w diecezji, dekanacie i parafii, a też liczba kapłanów diecezjalnych i zakonnych pracujących w duszpasterstwie, dalej – gęstość placówek w diecezji, liczba siostr zakonnych i zakonników zaangażowanych w akcję budzenia powołań, liczba alumnów w seminariach i utrzymywanie przez nich kontaktu z młodzieżą i z własnymi środowiskami, z których pochodzą. Jeden z księży wspomina w ankiecie: „Pociągała mnie postawa dwóch kleryków w parafii, ich uczestnictwo we Mszy św., powaga i strój duchowny.” [Ankieta nr 241]. Do czynników duszpasterskich zalicza się też czasopisma religijno-społeczne i kościelne, książki religijne, radio katolickie, odpowiednie programy telewizyjne i filmy o tematyce chrześcijańskiej, a przede wszystkim katechezę i przekazujących ją katechetów duchownych. Wszystkie te czynniki odgrywają bardzo ważną rolę w procesie rekrutacji i realizacji powołań kapłańskich i zakonnych, nadto wspomagają powołanych i ich rodziny w rozpoznawaniu, krystalizowaniu

i realizacji powołania. Socjologowie są zdania, że im mniejsza liczba wiernych przypada na jednego duszpasterza w parafii, tym więcej w diecezji wzbudzone powołań kapłańskich, oraz im większa jest liczba klasztorów i zakonników w diecezji, tym większa jest liczba wzbudzonych i zrealizowanych powołań zakonnych żeńskich i męskich. Potwierdzają to badania prowadzone w diecezji. Jeden z księży wspomina w ankiecie: „Byłem pierwszym księdzem z mojej parafii (...) po 27 latach. Po mnie zostało kapłanami 9 księży diecezjalnych i zakonnych (lata 1956-96). Z czasów pracy kapłańskiej i katechetycznej ponad 20 zostało kapłanami (...)” [Ankieta nr 157]. Na uwagę zasługują jeszcze dwa świadectwa: „Powołanie moje rozbudził we mnie mój Ks. prefekt w szkole średniej. Angażował nas do praktyk religijnych, przedstawień o treści katolickiej, do odmawiania różańca, spowiedzi i Komunii św.” [Ankieta nr 161]. Druga wypowiedź: „Na moim powołaniu zaważyło kilku kapłanów gorliwych z okresu szkoły zawodowej i zaraz po niej. Ich piękne kazania oraz uczestniczenie w Gorzkich żalach i Drodze krzyżowej. Tych kapłanów wspominam i modłę się za nich.” [Ankieta nr 111].

Z ustaleń ks. prof. Witolda Zdaniewicza wynika, że wysoki wskaźnik *dominicantes* (uczestnictwo w niedzielnej Mszy św.) wiąże się z wysokim wskaźnikiem powołań i wysokim wskaźnikiem duszpasterzy (diecezje południowo-wschodnie). Natomiast badania w Polsce nie potwierdzają hipotezy o wpływie wskaźników Komunii św. na stan powołań duchownych.

Ks. bp prof. Kazimierz Ryczan wykazuje empirycznie, że zależność powołań od tradycji powołaniowych w diecezji i parafii jest szczególnie wyraźna w ostatnim dwudziestolecu.

Szczególne miejsce w procesie formacji ku kapłaństwu zajmuje instytucja jaką jest Wyższe Seminarium Duchowne. Za przykład niech posłużą wypowiedzi kapłanów: „Gdybym się drugi raz urodził, zapukałbym do furty Seminarium.” [Ankieta nr 4]; „Droga życia kapłańskiego jest bogatsza niż przypuszczałem; powołanie jest wielką i piękną przygodą; jestem szczęśliwy, że nie zmarnowałem lat formacji seminaryjnej, bo to wszystko tak teraz jest przydatne.” [Ankieta nr 208]. Kolejne wyznanie: „To, co wpoili w Seminarium profesorowie jako konieczne, do dziś jest to obecne w moim życiu (...)” [Ankieta nr 212]. Można spotkać też i zdania krytyczne; np.: „Trzeba zmienić sposób formacji kapłańskiej w Seminarium, aby ukształtować kapłana otwartego na konieczność wychodzenia do ludzi z głoszeniem Słowa Bożego i świadectwa wiary.” [Ks. od 1980 r. – Ankieta nr 58]; „Według mnie w Seminarium nie docenia się życia emocjonalnego młodego człowieka i dlatego rodzi się później wiele problemów w relacjach z ludźmi w duszpasterstwie.” [Ks. od 1988 r. – Ankieta nr 42]. Inny głos z tej grupy: „Jest spora rozbieżność w kształtowaniu ideałów kapłaństwa w Seminarium a realizacją kapłaństwa. W przypadku kapłanów diecezjalnych

jest duża autonomia, która pozwalałaby realizować prawdziwe ideały kapłańskie, ale praktycznie kolektyw jak w wielu branżach zawodowych jest wyznacznikiem realizacji kapłaństwa diecezjalnego.” [Ks. od 1968 r. – Ankieta nr 44]. Jeszcze dwie cenne uwagi: „Bardzo ważnym czynnikiem jest więź międzykoleżeńska w Seminarium, jak i później między kapłanami, pozwala to przetrwać trudne chwile, których nie brak.” [Ankieta nr 146]; „Istnieje wielka potrzeba formacji duchowej, otwarcia się na ludzi obojętnych i wrogo nastawionych do Kościoła; zmiana myślenia, że jesteśmy centrum świata.” [Ks. od 1994 r., wyśw. w Ełku – Ankieta nr 220].

Publikacje dotyczące powołań ujawniają, że dynamikę powołań kapłańskich i zakonnych łatwiej zauważyć i ukazać na tle warunków parafialnych; diecezja bowiem jest środowiskiem kościelnym pod wieloma względami bardzo zróżnicowanym. To w parafii mają miejsce najważniejsze zdarzenia w życiu religijnym, tam także nawiązują się bezpośrednie i osobiste więzi z duchowieństwem i tam uczą się młodzi rozumieć sens i cel służby kapłańskiej czy życia zakonnego. Potwierdza się zatem hipoteza o wpływie środowiska parafialnego i duszpasterzy parafialnych na budzenie i realizację powołań duchownych. Obok parafii podstawowym źródłem rekrutacji powołań kapłańskich i zakonnych jest rodzina.

5. Rodzinne uwarunkowania powołań duchownych

„Obowiązek budzenia powołań ciąży na całej społeczności chrześcijańskiej (...) Najwięcej przysługi oddają w tym rodziny, które jeśli ożywione są duchem wiary, miłości i pobożności, stają się jakby pierwszym seminarium.” – To ogólnie znane i powszechnie podzielane stanowisko wyrażone jest w „Dekrecie o formacji kapłańskiej” (p.2) Soboru Watykańskiego II.

Socjologowie religii stwierdzają, że religijność rodziny staje się często barometrem religijności środowiska parafialnego i diecezjalnego. Rodziny odznaczające się bogatymi tradycjami wierzeń i kultu religijnego stają się środowiskiem powołań duchownych, które rekrutują się przede wszystkim z rodzin wyróżniających się wysokim wskaźnikiem praktyk religijnych - zauważa dr hab. Józef Baniak w książce prezentującej dynamikę powołań kapłańskich i zakonnych w Polsce. Atmosfera religijności i kościelności rodziców sprzyjała budzeniu i realizacji powołań kapłańskich i zakonnych u ich dzieci. Osoba religijnej matki odgrywa tu podstawową rolę, warunkiem też jest racjonalna postawa ojca – zauważa ks. bp prof. Kazimierz Ryczan. Rodzina swój religijny charakter rozwija ciągle dzięki trwałej opiece ze strony Kościoła, który jest zainteresowany religijną socjalizacją dzieci i młodzieży – dodaje ks. prof. Władysław Piwowarski. Dlatego też

i socjologowie przywiązują tak dużą wagę do religijności rodziny i rodziców w procesie budzenia, formacji i realizacji powołań kapłańskich i zakonnych - pisze wspomniany już Józef Baniak.

W badaniach nad stanem powołań weryfikuje się też hipoteza utrzymująca, że: im mniejsze jest nasilenie zjawiska rozwodów, tym liczniejsze powołania duchowne wywodziły się z danego dekanatu (podają za ks. K. Ryczanem).

O znaczeniu rodziny w budzeniu i rozwoju powołań kapłańskich i zakonnych mogą świadczyć następujące wypowiedzi księży-respondentów: „Kolebką powołań jest rodzina autentycznie chrześcijańska (...)” [Ankieta nr 179]. Inny głos: „(...) gdyby nie religijne życie w rodzinie (często każdy osobno modlił się, ale nabożeństwo majowe było w moim domu każdego roku dla całej wsi, wspólne nabożeństwa rodzinne – Litania przez czerwiec, różaniec przez cały październik, Droga krzyżowa w Wielkim Poście w różnych domach kolejno...) mógłbym w życiu załamać się.” [Ankieta nr 8].

W badaniach uwzględnia się także kwestię: liczba dzieci w rodzinie a powołania kapłańskie i zakonne. Okazuje się, że w Polsce zdecydowana większość powołań duchownych wywodzi się od dawna z rodzin wielodzietnych. Powołania kapłańskie najczęściej rekrutują się z rodzin: z trojgiem, dwojgiem i czworgiem dzieci. Jędynacy stanowią znikomy odsetek w populacji księży i alumnów.

Należy też odnotować fakt występowania tradycji powołaniowych w rodzinach polskich. Zjawisko to występuje też wyraźnie w rodzinach na terenie diecezji ełckiej.

Zakończenie

Celem niniejszego opracowania było wskazanie w zarysie na społeczne uwarunkowania powołań kapłańskich i zakonnych. W część i wstępnej przybliżono ogólnie stan dotychczasowych badań w tej dziedzinie. Dalej omówiono kolejno poszczególne czynniki mające pewien wpływ na dynamikę i rozwój powołań duchownych; są to: uwarunkowania historyczno-polityczne, społeczno-ekonomiczne, kulturowe, religijno-duszpasterskie (te zostały ukazane najszerzej); końcową część poświęcono rodzinnym uwarunkowaniom powołań kapłańskich i zakonnych. Treść przedłożenia została ubogacona i ożywiona częściowo wypowiedziami ankietowymi księży diecezji ełckiej. Przedstawiona problematyka może posłużyć jako materiał do wyciągnięcia wniosków pastoralnych.